

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 9

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

IJTIMOY BIRDAMLIK KATEGORIYASINING EVOLYUSIYASI VA NAZARIY ASOSLARI: FALSAFIY-SOTSIOLOGIK TAHLIL

Xayrullayev Sirojiddin Axmadullo o'g'li

Farg'ona davlat universiteti, mustaqil izlanuvchi (PhD).

e-mail: sirojiddinxayrullayev@mail.ru .ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-2397-5671>

Annotatsiya.

Ushbu maqolada ijtimoiy birdamlik kategoriyasining tarixiy evolyutsiyasi va nazariy asoslari falsafiy-sotsiologik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot globallashuv, axborotlashuv va demokratik transformatsiyalar kuchayib borayotgan zamonaviy jamiyatda ijtimoiy birdamlikni ilmiy jihatdan o'rganishning dolzarbligiga asoslanadi. Maqolada ijtimoiy birdamlik tushunchasining qadimgi yunon falsafasidan (Aristotel), Sharq ijtimoiy tafakkuridan (Abu Nasr Forobiy, Alisher Navoiy, Konfutsiy) XIX asr sotsiologiyasiga (Ogyust Kont, Emil Dyurkgeym) va XX asr ijtimoiy nazariyalariga (Talkott Parsons, Yurgen Xabermas) qadar bo'lgan evolyutsiyasi kuzatiladi va tahlil qilinadi. Dyurkgeymning mexanik va organik birdamlik konsepsiyasi, Parsonsning funksionalizm doirasidagi ijtimoiy tizim nazariyasi hamda Xabermasning kommunikativ harakat g'oyasi alohida ilmiy muhokama qilinadi. Shuningdek, jadid ma'rifatparvarlari — Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat va Abdulla Avloniyning ijtimoiy birdamlik va milliy uyg'onish haqidagi qarashlari tahlil etiladi. O'zbekiston tajribasi turli diniy konfessiyalar va elatlar o'rtasidagi hamjihatlikka asoslangan ijtimoiy birdamlik modeli nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijasida ijtimoiy birdamlikning tarkibiy elementlari — hamjihatlik, o'zaro ishonch, tolerantlik, fuqarolik mas'uliyati, ijtimoiy adolat, hamkorlik, ma'naviy birlik va mafkuraviy uyg'unlik — tizimli ravishda ochib beriladi. Muallif tomonidan ijtimoiy birdamlikka yangi ta'rif taklif etilib, mazkur kategoriya nafaqat tashqi birlashuv, balki jamiyatning ichki barqarorligi, ma'naviy yaxlitligi va fuqarolik uyg'unligini ta'minlovchi kompleks ijtimoiy-falsafiy hodisa sifatida talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy birdamlik, mexanik birdamlik, organik birdamlik, hamjihatlik, tolerantlik, fuqarolik mas'uliyati, Emil Dyurkgeym, Ogyust Kont, ijtimoiy adolat, O'zbekiston.

ЭВОЛЮЦИЯ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КАТЕГОРИИ СОЦИАЛЬНОГО ЕДИНСТВА: ФИЛОСОФСКО-СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Хайруллаев Сирожиддин Ахмадулло угли

Ферганский государственный университет, независимый исследователь (PhD).

Аннотация.

В статье с философско-социологической точки зрения анализируются историческая эволюция и теоретические основы категории социальной солидарности. Исследование обусловлено актуальностью научного изучения социальной солидарности в современном обществе в условиях усиливающихся процессов глобализации, информатизации и демократических трансформаций. Прослеживается и анализируется эволюция понятия социальной солидарности от древнегреческой философии (Аристотель) и восточной общественной мысли (Абу Наср аль-Фараби, Алишер Навои, Конфуций) до социологии XIX века (Огюст Конт, Эмиль Дюркгейм) и социальных теорий XX века (Толкотт Парсонс, Юрген Хабермас). Особое внимание уделяется концепции механической и органической солидарности Дюркгейма, теории социальной системы Парсонса в рамках функционализма и идее коммуникативного действия Хабермаса. Также анализируются взгляды джадидских просветителей — Махмудходжи Бехбуди, Абдурауфа Фитрата и Абдуллы Авлони — на социальную солидарность и национальное возрождение. Опыт Узбекистана рассматривается с точки зрения модели социальной солидарности, основанной на согласии между различными религиозными конфессиями и этническими группами. В результате исследования системно раскрываются структурные элементы социальной солидарности: согласие, взаимное доверие, толерантность, гражданская ответственность, социальная справедливость, сотрудничество, духовное единство и идеологическая гармония. Автором предложено новое определение социальной солидарности, согласно которому данная категория рассматривается не только как внешнее объединение, но и как комплексное социально-философское явление, обеспечивающее внутреннюю стабильность общества, его духовную целостность и гражданское согласие.

Ключевые слова: социальная солидарность, механическая солидарность, органическая солидарность, согласие, толерантность, гражданская ответственность, Эмиль Дюркгейм, Огюст Конт, социальная справедливость, Узбекистан.

EVOLUTION AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE CATEGORY OF SOCIAL SOLIDARITY: PHILOSOPHICAL-SOCIOLOGICAL ANALYSIS

Xayrullayev Sirojiddin Axmadullo o'g'li

Fergana State University, Independent Researcher (PhD).

Abstract.

This article provides a philosophical and sociological analysis of the historical evolution and theoretical foundations of the category of social solidarity. The study is grounded in the growing relevance of examining social solidarity in contemporary society amid intensifying globalization, informatization, and democratic transformations. It traces and analyzes the evolution of the concept of social solidarity from ancient Greek philosophy (Aristotle) and Eastern social thought (Abu Nasr al-Farabi, Alisher Navoi, Confucius) to nineteenth-century sociology (Auguste Comte, Émile Durkheim) and twentieth-century social theories (Talcott Parsons, Jürgen Habermas). Particular attention is given to Durkheim's concepts of mechanical and organic solidarity, Parsons' theory of the social system within functionalism, and Habermas' theory of communicative action. The article also examines the views of Jadid intellectuals — Mahmudkhoja Behbudi, Abdurauf Fitrat, and Abdulla Avloni — on social solidarity and national revival. Uzbekistan's experience is considered from the perspective of a model of social solidarity based on harmony among different religious communities and ethnic groups. The study systematically identifies the structural elements of social solidarity, including social cohesion, mutual trust, tolerance, civic responsibility, social justice, cooperation, spiritual unity, and ideological harmony. The author proposes a new definition of social solidarity, interpreting it not merely as external unity but as a complex socio-philosophical phenomenon that ensures the internal stability, spiritual integrity, and civic harmony of society.

Keywords: social solidarity, mechanical solidarity, organic solidarity, social cohesion, tolerance, civic responsibility, Émile Durkheim, Auguste Comte, social justice, Uzbekistan.

Kirish. Jamiyat taraqqiyotining barqarorligi va izchil rivojlanishi, avvalo, undagi ijtimoiy munosabatlar uyg'unligi, fuqarolarning o'zaro hamjihatligi hamda umumiy maqsad va qadriyatlar atrofida birlasha olish darajasi bilan belgilanadi. Shu ma'noda ijtimoiy birdamlik har qanday jamiyatning ma'naviy-axloqiy va ijtimoiy-siyosiy barqarorligini ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, globallashuv, axborotlashuv va madaniy transformatsiya jarayonlari kuchayib borayotgan hozirgi sharoitda ijtimoiy birdamlik masalasi nafaqat nazariy, balki amaliy-siyosiy ahamiyat ham kasb etmoqda [1]. Zamonaviy jamiyatda turli ijtimoiy qatlamlar, millatlar, konfessiyalar va madaniy guruhlar manfaatlarining xilma-xilligi ijtimoiy munosabatlarni yanada murakkablashtirmoqda. Bunday sharoitda jamiyat a'zolari o'rtasida o'zaro ishonch, hamkorlik, bag'rikenglik va fuqarolik mas'uliyatini mustahkamlash muhim vazifaga aylanadi. Chunki ijtimoiy birdamlikning zaiflashuvi ijtimoiy parokandalik, ziddiyat va beqarorlikka olib kelishi mumkin [2].

Ijtimoiy birdamlik tushunchasi ijtimoiy-falsafiy tafakkur tarixida muhim o'rin egallab kelgan. Emil Dyurkgeym, Ogyust Kont, Talkott Parsons kabi sotsiolog va faylasuflar jamiyat barqarorligi hamda ijtimoiy tizimning yaxlitligini ta'minlashda birdamlikning hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini asoslab berganlar. Biroq bu tushunchaning tarixiy evolyutsiyasi va tarkibiy elementlarini yaxlit tizimda tahlil etuvchi maxsus tadqiqotlar o'zbek ilmiy maktabida hali yetarli darajada shakllanmagan. Ushbu bo'shliqni to'ldirish mazkur tadqiqotning asosiy ilmiy maqsadini tashkil etadi [3].

Tadqiqotning maqsadi ijtimoiy birdamlik kategoriyasining qadimgi falsafiy ildizlaridan zamonaviy sotsiologik nazariyalargacha bo'lgan tarixiy evolyutsiyasini kuzatish, uning tarkibiy elementlarini akademik matn orqali ochib berish va o'zbek ijtimoiy-falsafiy an'anasidagi holatini baholash hamda yangi mualliflik ta'rifini asoslashdan iborat. Tadqiqot obyekti — ijtimoiy birdamlik kategoriyasining tarixiy-nazariy rivojlanish jarayoni; tadqiqot predmeti — ijtimoiy birdamlikka oid G'arb, Sharq va o'zbek falsafiy-sotsiologik yondashuvlaridir.

ADABIYOTLAR SHARHI

Ijtimoiy birdamlik haqidagi dastlabki nazariy qarashlar antik falsafada shakllangan. Qadimgi yunon faylasufi Aristotel insonni "ijtimoiy mavjudot" sifatida ta'riflab, uning kamolotga erishishi faqat jamoaviy hayot va o'zaro hamkorlik orqali mumkinligini ta'kidlagan [4]. Uning fikricha, davlat va jamiyat — bu insonlarning tabiiy ehtiyoji sifatida vujudga keluvchi ijtimoiy birlik bo'lib, ular o'zaro hamkorlik, adolat va axloqiy fazilatlar asosida mukammallashadi. Aristotelning ushbu g'oyasi keyinchalik Ogyust Kont, Emil Dyurkgeym va Talkott Parsons kabi sotsiologlarning nazariy qurilmalarida yangi ko'rinish va mazmun kasb etdi. Sharq falsafiy an'anasida ijtimoiy birdamlik g'oyasi o'ziga xos tarzda rivojlangan. Buyuk mutafakkir Abu Nasr Forobiy o'zining "Fozil odamlar shahri" asarida

jamiyatning barqaror rivojlanishi insonlarning o'zaro hamjihatligi, adolat va axloqiy fazilatlariga asoslangan munosabatlari bilan belgilanishini batafsil asoslagan [5]. Forobiy inson baxt-saodatga yolg'iz emas, balki jamoaviy hayot va o'zaro hamkorlik orqali erishishi mumkin degan g'oyani fozil jamiyat nazariyasining markaziga qo'ydi. Alisher Navoiy asarlarida ham insonparvarlik, mehr-oqibat va jamoaviy manfaat g'oyalari muhim ma'naviy qadriyat sifatida talqin qilinib, ijtimoiy birdamlikning ma'naviy-axloqiy poydevori yaratildi [5].

Xitoy falsafiy an'anasida Konfutsiy ijtimoiy birdamlik muammosiga o'ziga xos yondashuv ishlab chiqdi. Uning fikricha, jamiyatdagi tartibsizlik va siyosiy beqarorlikni tugatish uchun insonlarni axloqiy normalarga rioya qilishga tarbiyalash zarur; shundagina davlat muvozanatga keladi va jamiyatda birdamlik hosil bo'ladi [6]. Konfutsiy "Butun dunyo — yagona davlat" g'oyasini ilgari surib, jamiyatdagi g'oyaviy birlashuvni insonlar o'rtasidagi insonparvarlik, ijtimoiy burchga sodiqlik va xolislik bilan belgiladi. Bu yondashuv sivilizatsiyalararo ijtimoiy birdamlik g'oyasining qadimgi ko'rinishlaridan biri hisoblanadi.

O'zbek ma'rifatparvarlik harakatida, xususan, jadidlar ijodida ijtimoiy birdamlik g'oyasi milliy uyg'onish va taraqqiyot talablari bilan chambarchas bog'liq holda rivojlangan. Mahmudxo'ja Behbudiy milliy mustaqillik manfaatlarini himoya qiladigan, zamonaviy bilimga ega va yuksak salohiyatli shaxslar tarbiyasini ijtimoiy birdamlikning asosi sifatida ko'rsatdi. U "islohn maktab va madrasalardan boshlash zarur, chunki millat hayoti ta'lim-tarbiya bilan belgilanadi" degan ibratli fikrni ilgari surdi [7]. Abdurauf Fitrat va Abdulla Avloniy ham jadid pedagogik nazariyasi doirasida ijtimoiy hamjihatlik, milliy birlik va ma'naviy uyg'onishni o'zaro bog'liq kategoriyalar sifatida tahlil etdilar [7].

XIX asr sotsiologiya fanida ijtimoiy birdamlik kategoriyasi ilmiy-nazariy jihatdan puxta ishlab chiqildi. Fransuz sotsiologi Ogyust Kont jamiyatni yaxlit biologik organizm sifatida baholab, uning barqarorligi ijtimoiy kelishuv — konsensus — va hamjihatlikka tayanishini ta'kidladi. Kont jamiyatning taraqqiyoti ilmiy bilim va texnologik rivojlanish bilan bir vaqtda ma'naviy-axloqiy uyg'unlikni talab qilishini asoslab berdi [8]. Emil Dyurkgeym esa ijtimoiy birdamlik nazariyasini yanada mukammal darajaga ko'tardi. U "Mehnat taqsimoti to'g'risida" asarida ijtimoiy birdamlikning ikkita asosiy turini — mexanik birdamlik va organik birdamlik — farqladi [9]. Mexanik birdamlik an'anaviy jamiyatga xos bo'lib, u a'zolarining bir xil fikr va qadriyatlarga ega bo'lishi, yagona ijtimoiy me'yorlarga rioya qilishi asosida shakllanadi. Organik birdamlik esa zamonaviy sanoat jamiyatiga xos bo'lib, u mehnat taqsimoti asosida paydo bo'luvchi o'zaro bog'liqlik va funksional hamkorlikka tayanadi. Bu ikkilik zamonaviy ijtimoiy birdamlik tadqiqotlarining metodologik asosiga aylangan.

XX asrda ijtimoiy birdamlik nazariyasi yanada boyidi. Amerikalik sotsiolog Talkott Parsons funksionalizm doirasida ijtimoiy tizimning barqarorligini ta'minlashda umumiy qadriyatlar, ijtimoiy normalar va huquqiy institutlarning rolini atroflicha tahlil etdi [10]. Uning AGIL modeli (Adaptation, Goal Attainment, Integration, Latency) ijtimoiy tizimning barqarorligi uchun zarur bo'lgan to'rt funksional shartni ko'rsatdi. Yurgen Xabermas esa kommunikativ harakat nazariyasida ijtimoiy birdamlikni muloqot, o'zaro anglashuv va ratsional kelishuvga asoslanuvchi jarayon sifatida talqin qildi [11]. Uning fikricha, zamonaviy jamiyatda birdamlikni tuzumning kuchi emas, balki erkin muloqot va konsensus ta'minlaydi. Bu yondashuv demokratik jamiyatda ijtimoiy birdamlikning asosi bo'lgan fuqarolik muloqoti tamoyillarini asoslab berdi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda bir nechta o'zaro to'ldiruvchi metodologik yondashuvlardan foydalanildi. Birinchi va asosiy usul — tarixiy-mantiqiy metod. Bu metod ijtimoiy birdamlik kategoriyasining qadimgi falsafadan zamonaviy sotsiologik nazariyalargacha bo'lgan tarixiy rivojlanishini izchil holda kuzatish va har bir bosqichdagi nazariy yutuqlarni baholash imkonini berdi. Tarixiy yondashuv tushunchaning fanda qanday shakl kasb etganini ko'rsatsa, mantiqiy yondashuv ushbu jarayon ichidagi qonuniyatlarni ochib berdi [3].

Ikkinchidan, qiyosiy-tahliliy metod orqali G'arb sotsiologik nazariyasi (Dyurkgeym, Parsons, Xabermas), Sharq falsafiy an'anasi (Aristotel, Forobiy, Konfutsiy) va o'zbek ilmiy maktabi tomonidan ijtimoiy birdamlikka berilgan ta'riflar va konsepsiyalar o'zaro taqqoslandi. Bunday qiyosiy tahlil tushunchaning universal va mahalliy xususiyatlarini ajratib ko'rsatishga imkon berdi. Uchinchidan, tizimli yondashuv yordamida ijtimoiy birdamlik uning tarkibiy elementlari — hamjihatlik, o'zaro ishonch, tolerantlik, fuqarolik mas'uliyati, ijtimoiy adolat — orqali yaxlit tizim sifatida o'rganildi.

To'rtinchidan, fenomenologik yondashuv yordamida ijtimoiy birdamlikning kundalik ijtimoiy hayotdagi ko'rinishlari — O'zbekistondagi millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik tajribasi — tahlil etildi. Tadqiqotning empirik asosini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunchilik hujjatlari, Prezident Sh. Mirziyoyevning nutq va murojaatnomalari, xalqaro tashkilotlar hisobotlari (UNDP, UNESCO), o'zbek va xorijiy olimlarning fundamental ilmiy asarlari tashkil etadi [1, 4].

NATIJALAR

Tadqiqot natijasida ijtimoiy birdamlik kategoriyasining rivojlanishi to'rt asosiy tarixiy bosqichda sodir bo'lganligi aniqlandi. Birinchi bosqich — antik va o'rta asrlar falsafiy bosqichi (miloddan avvalgi IV asrdan XVI asrgacha) — Aristotel, Forobiy, Konfutsiy va boshqa mutafakkirlarning ijtimoiy uyg'unlik, adolat va axloqiy hamjihatlik to'g'risidagi ta'limotlari bilan xarakterlanadi. Bu bosqichda ijtimoiy birdamlik ko'proq axloqiy-falsafiy kategoriya sifatida talqin etildi [4, 5, 6].

Ikkinchi bosqich — jadidlar va ma'rifatparvarlik bosqichi (XIX asr oxiri — XX asr boshlari) — Behbudiy, Fitrat, Avloniy va boshqa islohotchilarning milliy uyg'onish, ta'lim islohotlari va ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlash to'g'risidagi faoliyati bilan belgilanadi [7]. Bu bosqichda ijtimoiy birdamlik milliy-siyosiy harakat bilan qo'shilib ketdi.

Uchinch bosqich — klassik sotsiologiya bosqichi (XIX asr o'rtalari — XX asr o'rtalari) — Ogyust Kont, Emil Dyurkgeym va ularning izdoshlari tomonidan ijtimoiy birdamlikning ilmiy-empirik nazariyasi yaratilishi bilan bog'liq. Dyurkgeymning mexanik va organik birdamlik farqlanishi — bu bosqichning eng muhim nazariy yutug'i hisoblanadi [9].

To'rtinchi bosqich — zamonaviy nazariyalar bosqichi (XX asr ikkinchi yarmi — hozirgi kun) — Parsons, Xabermas, Rortiy kabi mutafakkirlar tomonidan ijtimoiy birdamlik konsepsiyasining demokratik nazariya, fuqarolik jamiyati va global muammolar kontekstida qayta talqin etilishi bilan xarakterlanadi [10, 11].

Ijtimoiy birdamlik kategoriyasining tarkibiy elementlarini chuqur tahlil etish asosida quyidagi asosiy komponentlar aniqlandi va ular o'rtasidagi bog'liqlik ochib berildi. Hamjihatlik — insonlarning muayyan maqsad, manfaat, g'oya yoki qadriyatlar asosida birlashuvini anglatib, jamiyat yaxlitligi va barqarorligining asosiy tarkibiy qismini tashkil etadi. O'zaro ishonch — ijtimoiy munosabatlarning mustahkamligi va davlat institutlarining samarali faoliyatini ta'minlovchi muhim ma'naviy-axloqiy omil bo'lib, ishonch muhiti mavjud bo'lgan jamiyatda fuqarolik faolligi yuqori bo'ladi. Tolerantlik — turli fikr, millat, din va madaniyatlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish orqali ijtimoiy barqarorlik va hamjihatlikni ta'minlaydi [12]. Fuqarolik mas'uliyati shaxsning jamiyat va davlat oldidagi huquq va burchlarini anglashi, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi hamda umumiy manfaatlarga daxldorlik hissi bilan harakat qilishini ifodalaydi. Ijtimoiy adolat jamiyatda inson huquq va erkinliklari, imkoniyatlar hamda ijtimoiy ne'matlarning qonuniy va teng taqsimlanishini ta'minlaydi. Ma'naviy birlik esa jamiyat a'zolarining umumiy axloqiy qadriyatlar, milliy an'analar va umuminsoniy tamoyillar asosida birlashuvini ifodalaydi. Mafkuraviy uyg'unlik — turli g'oya va mafkuraviy yondashuvlarning umumiy milliy manfaatlar va ijtimoiy barqarorlik asosida o'zaro muvofiqlashuvini ta'minlaydi. Quyidagi jadvalda ushbu asosiy nazariy yondashuvlar qiyosiy tarzda aks ettirilgan.

1-jadval. Ijtimoiy birdamlik kategoriyasi tarixiy-nazariy evolyusiyasining qiyosiy tahlili

Mutafakkir / Maktab	Davriy bosqich	Ijtimoiy birdamlik talqini
Aristotel (miloddan avvalgi IV asr)	Antik falsafa	Inson ijtimoiy mavjudot; jamiyat barqarorligi axloqiy munosabatlar va o'zaro hamkorlikka asoslanadi
Forobiy, Navoiy, Konfutsiy (IX–XV asrlar)	Sharq falsafiy an'anasi	Fozil jamiyat g'oyasi; birdamlik insonparvarlik, adolat va ma'naviy qadriyatlar asosida; axloqiy tarbiya millat yaxlitligining asosi
Behbudiy, Fitrat, Avloniy (XIX–XX asr boshlari)	Jadidlar ma'rifatparvarligi	Milliy uyg'onish va ijtimoiy birdamlik ta'lim islohotlari bilan bog'liq; bilim — millat hayotining asosi
E.Dyurkgeym (XIX asr oxiri – XX asr boshi)	Klassik sotsiologiya	Mexanik birdamlik (an'anaviy jamiyat, yagona qadriyatlar) va organik birdamlik (mehnat taqsimoti, funksional o'zaro bog'liqlik)
T.Parsons, Y.Xabermas (XX asr o'rtalari–ikkinchi yarmi)	Zamonaviy nazariya	Parsons: umumiy qadriyatlar va normalar barqarorlik asosi; Xabermas: erkin muloqot va konsensus birdamlikni ta'minlaydi

Tadqiqot natijasida ijtimoiy birdamlik tushunchasiga quyidagi mualliflik ta'rifi ishlab chiqildi: ijtimoiy birdamlik — bu jamiyat a'zolarining umumiy maqsad, manfaat, qadriyat va axloqiy tamoyillar asosida o'zaro ishonch, hamkorlik, mas'uliyat va hamjihatlik munosabatlariga kirishishi natijasida shakllanadigan, jamiyatning ichki barqarorligi, ma'naviy yaxlitligi va fuqarolik uyg'unligini ta'minlovchi kompleks ijtimoiy-falsafiy kategoriyadir. Ushbu ta'rif ijtimoiy birdamlikni faqat insonlarning tashqi birlashuvi sifatida emas, balki jamiyat barqarorligi va taraqqiyotini ta'minlovchi ko'p qirrali ijtimoiy-falsafiy hodisa sifatida talqin etadi. Ta'rifda ijtimoiy birdamlikning asosiy tarkibiy elementlari qamrab olingan va mafkuraviy plyuralizm sharoitida hamjihatlikni ta'minlash masalasiga alohida urg'u berilgan [13].

MUHOKAMA

Olingan natijalarni muhokama qilar ekanmiz, shuni ta'kidlash joizki, ijtimoiy birdamlikning tarixiy evolyutsiyasi ushbu kategoriyaning universal xarakterga ega ekanini ko'rsatadi. Turli sivilizatsiyalar va davrlarda — antik Gretsiyada, O'rta asrlar Sharqida, XVIII–XIX asr Yevropasida va XX asrning rivojlangan demokratiyalarda — ijtimoiy birdamlik har doim jamiyat barqarorligini ta'minlashning muhim omili sifatida e'tirof etilgan. Biroq uning mazmuni va ta'minlash mexanizmlari davrdan davrga o'zgarib borgan: an'anaviy jamiyatda birdamlik ko'proq diniy va ma'naviy uyg'unlik bilan bog'liq bo'lsa, zamonaviy demokratik jamiyatda u fuqarolik institutlari, huquqiy kafolatlar va erkin muloqot orqali ta'minlanadi [10, 11].

O'zbekiston tajribasi ijtimoiy birdamlikning milliy modeli sifatida alohida ilmiy e'tiborga loyiqdir. Mamlakatda 20 dan ortiq diniy konfessiyalar va 100 dan ortiq elatlar hamjihatlikda istiqomat qilmoqda. Bu haqiqat ijtimoiy birdamlikning faqat nazariy konstruksiya emas, balki real ijtimoiy hodisa sifatida mavjud ekanini isbotlaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev "inson qadri uchun" tamoyilini davlat siyosatining asosiga qo'yib, ijtimoiy adolat, fuqarolik tengligi va milliy totuvlikni mustahkamlashga qaratilgan keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirmoqda [1, 2]. Bu yondashuv ijtimoiy birdamlikning zamonaviy o'zbek modelini shakllantirmoqda.

Mafkuraviy plyuralizm va ijtimoiy birdamlik o'rtasidagi dialektik munosabat zamonaviy jamiyatning eng muhim nazariy muammolaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot ko'rsatishicha, bu ikki kategoriya bir-biriga zid emas, balki to'g'ri tashkil etilgan demokratik muhitda o'zaro to'ldiruvchi omillardir. Fikrlar xilma-xilligi jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilsa, ijtimoiy birdamlik ushbu xilma-xillikni umumiy maqsadlar asosida birlashtiradi. Shu bois demokratik jamiyatda plyuralizm va birdamlik uyg'unligini ta'minlash muhim siyosiy-nazariy vazifaga aylanadi [14]. Xabermasning kommunikativ harakat nazariyasi bu uyg'unlikni erkin muloqot va demokratik konsensus orqali ta'minlash

mumkinligini asoslab beradi [11].

Globallashuv va raqamli axborotlashuv ijtimoiy birdamlik mazmunini o'zgartirmoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali turli g'oya va qadriyatlarining tezkor tarqalishi an'anaviy ijtimoiy birdamlik mexanizmlarini zaiflashtirishi mumkin. R. Putnamning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, raqamli jamiyatda ijtimoiy kapital — o'zaro ishonch va hamkorlik ko'rsatkichlari — sezilarli darajada o'zgarmoqda [15]. Bu haqiqat zamonaviy sharoitda ijtimoiy birdamlikni ta'minlashning yangi mexanizmlarini izlash zarurligini ko'rsatadi.

XULOSA

Amalga oshirilgan falsafiy-sotsiologik tahlil asosida quyidagi xulosalar ishlab chiqildi. Birinchidan, ijtimoiy birdamlik kategoriyasi to'rt asosiy tarixiy bosqichda — antik falsafiy bosqich, jadidlar ma'rifatparvarligi, klassik sotsiologiya va zamonaviy demokratik nazariya bosqichlarida — rivojlanib kelgan. Har bir bosqich bu kategoriyaga yangi mazmun va metodologik yondashuv qo'shgan bo'lsa-da, ularning barchasida umumiy o'zak — insonlarni umumiy maqsad va qadriyatlar asosida birlashtirish zaruriyati — o'zgarmay qolgan.

Ikkinchidan, Emil Dyurkgeymning mexanik va organik birdamlik dixotomiyasi zamonaviy jamiyatda ijtimoiy birdamlikni tushunishning metodologik asosi bo'lib xizmat qilmoqda. Zamonaviy demokratik jamiyat uchun organik birdamlik modeli — ya'ni mehnat taqsimoti, funksional o'zaro bog'liqlik va erkin muloqot asosida shakllanuvchi birdamlik — eng mos yondashuv hisoblanadi. Xabermasning kommunikativ harakat nazariyasi ushbu modelni demokratik muloqot va konsensus bilan boyitdi.

Uchinchidan, ijtimoiy birdamlik kategoriyasining tarkibiy elementlari — hamjihatlik, o'zaro ishonch, tolerantlik, fuqarolik mas'uliyati, ijtimoiy adolat, hamkorlik, ma'naviy birlik va mafkuraviy uyg'unlik — o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi elementlar tizimidir. Ushbu elementlardan birining zaiflashuvi butun ijtimoiy birdamlik tizimiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan demokratik islohotlar ushbu elementlarni mustahkamlashga qaratilgan bo'lib, mamlakatning ijtimoiy birdamlik modeli xalqaro ilmiy hamjamiyat uchun ham muhim o'rganish obyekti sifatida ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (yangi tahrirda)*. 2023-yil 30-apreldagi umumxalq referendumida qabul qilingan. – Toshkent, 2023. – URL: [Rasmiy matn](#). ([Конституция Узбекистана](#))
2. Mirziyoyev Sh. M. *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 464 b. – URL: [Elektron manba](#). ([CSPU](#))
3. Mirziyoyev Sh. M. *Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz*. 1-jild. – Toshkent: O'zbekiston, 2017. – 592 b. – ISBN 978-9943-25-434-3. – URL: [Elektron katalog](#). ([Акбер](#))
4. Aristotle. *Nicomachean Ethics* / trans., introd., notes and glossary by T. Irwin. – 3rd ed. – Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2019. – 480 p. – ISBN 978-1-62466-815-9. – URL: [Hackett Publishing](#). ([Hackett Publishing](#))
5. Forobiy Abu Nasr. *Fozil odamlar shahri* / tarj. A. Irisov, M. Mahmudov, U. Otajon. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016. – 320 b. – ISBN 978-9943-27-613-0. – URL: [Kitobxon katalogi](#). ([Китобхон](#))
6. El Amine L. *Classical Confucian Political Thought: A New Interpretation*. – Princeton: Princeton University Press, 2015. – DOI: 10.23943/princeton/9780691163048.001.0001. – URL: [Princeton Scholarship Online](#). ([OUP Academic](#))
7. Fitrat A. *Oila yoki oila boshqarish tartiblari*. – Toshkent: Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019. – 144 b. – ISBN 978-9943-05-591-9. – URL: [Elektron katalog](#). ([Akbt](#))
8. Comte A. *System of Positive Polity*. – London: Thoemmes Continuum, 2001. – 4 vols. – 2496 p. – ISBN 978-1-85506-936-7. – URL: [Google Books](#). ([Google Books](#))
9. Durkheim E. *The Division of Labor in Society* / trans. by W. D. Halls; introd. by L. A. Coser. – New York: Free Press, 1984. – 352 p. – ISBN 978-0-02-907960-7. – URL: [Google Books](#). ([Google Books](#))
10. Parsons T. *The Social System*. – 2nd ed. – London: Routledge, 1991. – 636 p. – ISBN 978-0-415-06055-4. – URL: [Routledge](#). ([Routledge](#))
11. Habermas J. *A New Structural Transformation of the Public Sphere and Deliberative Politics* / trans. by C. Cronin. – Cambridge: Polity Press, 2023. – 128 p. – ISBN 978-1-5095-5894-0. – URL: [Wiley/Polity](#). ([Wiley-VCH](#))
12. Rawls J. *A Theory of Justice: Revised Edition*. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999. – 560 p. – URL: [JSTOR](#). ([jstor.org](#))
13. Bekmurodov M. *Ijtimoiy birdamlik va milliy ma'naviyat*. – Toshkent: Akademiya, 2022. – 218 b. – URL: tasdiqlangan ishonchli elektron manba topilmadi.
14. Mouffe Ch. *For a Left Populism*. – London: Verso, 2019. – 112 p. – ISBN 978-1-78663-756-7. – URL: [Verso Books](#). ([Verso](#))
15. Putnam R. D. *Bowling Alone: Revised and Updated: The Collapse and Revival of American Community*. – New York: Simon & Schuster, 2020. – 592 p. – ISBN 978-1-9821-3084-8. – URL: [Simon & Schuster](#). ([simonandschuster.com](#))
16. United Nations Development Programme. *Human Development Report 2021/2022: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping Our Future in a Transforming World*. – New York: UNDP, 2022. – IX, 305 p. – ISBN 978-92-1-126451-7. – URL: [UN Digital Library](#). ([Digital Library](#))
17. Taylor Ch. *A Secular Age*. – Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 2007. – 896 p. – URL: [JSTOR](#). ([jstor.org](#))
18. Norris P., Inglehart R. *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2019. – 564 p. – DOI: 10.1017/9781108595841. – URL: [Cambridge University Press](#). ([DOI](#))
19. Quronov M., Daminov I., Bozorov O., Akramova Sh. *Milliy tarbiya va yoshlar*. – Toshkent: Kamalak, 2016. – 112 b. – ISBN 978-9943-4346-4-7. – URL: [Kitobxon katalogi](#). ([Китобхон](#))